

Volum omagial dedicat profesorului
NICOLAE SABĂU

STUDII
DE ISTORIA ARTEI

Studii de istoria artei

Volum omagial dedicat
Profesorului Nicolae Sabău

Coordonatori:

**Vlad Țoca, Bogdan Iacob,
Kovács Zsolt, Weisz Attila**

Argonaut
Cluj-Napoca, 2013

CUPRINS

Kovács Zsolt și Vlad Țoca <i>Bibliografie selectivă: Nicolae Sabău</i>	7
Vlad Țoca <i>Profesorul Nicolae Sabău la 70 de ani: o viață în slujba artei</i>	21
Gheorghe Mândrescu <i>Împreună pe drumul unei pasiuni și al datoriei</i>	27
Christoph Machat <i>Das Zunftwesen als Quelle der kunstgeschichtlichen Forschung in Siebenbürgen</i>	29
Ciprian Firea <i>Casa parohială evanghelică din Bistrița și unul dintre ctitorii săi</i>	39
Iacob Mârza <i>Sub semnul devizei „Festina lente”. Considerații asupra cărților aldine de la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia</i>	52
Sarkadi Nagy Emese <i>Despre un rețablu aproape pierdut</i>	62
P. Kovács Klára <i>Un arhitect toscan în Transilvania: Sigismondo de Pratovecchio de Pisa</i>	81
Adrian Andrei Rusu <i>Cahle din Transilvania (VII). Reprezentarea clopotniței catedralei din Alba Iulia pe o sobă a orașului (sec. XVI)</i>	96
Kovács András <i>Memoria regelui Matia în Clujul secolului al XVI-lea</i>	105
Dan Eugen Rațiu <i>„A citi bine” și „a judeca bine” un tablou: Contemplarea și aprecierea reprezentării picturale la Nicolas Poussin (1594-1665)</i>	118
Weisz Attila <i>Bisericile reformate de la Turda Veche și Bisericiani în secolul al XVII-lea</i>	140

Claudia M. Bonța	
<i>Elemente arhitectonice în medalistica central-europeană.</i>	
<i>Secolele XVII-XVIII</i>	156
Bordás Beáta	
<i>Interioarele castelului Bánffy din Răscruci</i>	168
Kémenes Mónika – Emődi Tamás	
<i>Contribuții la cunoașterea barocului bihorean. Activitatea arhitectului Johann Michael Neumann în slujba clerului romano-catolic din Oradea</i>	188
Kovács Zsolt	
<i>„Beata Virgo Nostra Deésiensis”. Despre cultul imaginilor miraculoase ale Maicii Domnului în biserica franciscană din Dej</i>	219
Pál Emese	
<i>Destinul unui altar. Fostul altar principal al catedralei armeano-catolice din Gherla</i>	249
Anca Elisabeta Tatay	
<i>The Graphic Representation of the First Fratricide in the Old Romanian Writings of Buda (1818)</i>	266
Mihály Melinda	
<i>Monumente funerare neoclasiche în lapidariul Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei</i>	278
Ina Roșu Vădeanu	
<i>Medalistica napoleoniană, o lectură antică dincolo de retorica oficială</i>	292
Orbán János	
<i>Despre lucrările din Dumbrăvioara ale lui Barabás Miklós</i>	307
Gabriela Rus	
<i>Etape ale construirii bisericii greco-catolice din Dijir (Episcopia de Oradea)</i>	322
Radu Mârza	
<i>Cărțile poștale ca sursă istorică</i>	335
Ioana Gruită	
<i>Încrustațiune în marmoră de cement sau noul proces de pictură murală ... a domnului profesor Octavian Smigelschi</i>	355
Gheorghe Vais	
<i>Un teatru uitat – Teatrul de Vară din Cluj</i>	375

Cristina Adam	
<i>Considerații generale privind colecționismul în secolele XIX și XX</i>	386
Cora Fodor	
<i>Aurel Ciupe și implicarea sa în destinul pinacotecii din Târgu Mureș</i>	395
Vlad Țoca	
<i>Considerații despre metoda lui Ion D. Ștefănescu în lucrările sale despre pictura religioasă din Moldova și Bucovina</i>	406
Valentin Trifescu	
<i>A scrie istoria artei sub presiunea războiului. Bisericile de lemn ale românilor ardeleni în istoriografia de artă maghiară din 1940</i>	428
Dana Vais	
<i>Arhitectura în marginea artei. O temă critică în istoria arhitecturii moderne și contemporane</i>	444
Székely Sebestyén György	
<i>Documents with an Aura. Politics of Art in Socialist Realism. A Casestudy: Gábor Miklóssy: Grivița 1933</i>	453
Ioana Rus-Cacovean	
<i>Lucrările experimentale de restaurare din anii 1970-1973 la Biserica Adormirea Maicii Domnului din Strei, Hunedoara</i>	461
Bogdan Iacob	
<i>Defining Art Criticism in Arta (plastică) Magazine During the Sixties, Seventies, and Eighties</i>	472

Casa parohială evanghelică din Bistrița și unul dintre ctitorii săi

Ciprian Firea

Studiul de față¹ constituie o încercare de a lega un monument transilvănean de unul dintre comanditarii sau patronii săi, pe linia istoriei sociale a artei – domeniu deja tradițional, dar căruia nu i s-au epuizat încă resursele interpretative. Monumentul este din Bistrița, un oraș și o zonă dragi profesorului Nicolae Sabău, cărora, alături de alți cercetători sau colegi, le-a dedicat o parte din timp și energie, cu rezultate notabile.²

Casele parohiale orășenești din Transilvania încorporează adesea urme consistente de arhitectură veche, constituind astfel sugestive mărturii ale evoluției artei de a construi din regiune. Casele parohiale din Cluj, Sibiu, Mediaș, Brașov sau Bistrița păstrează până azi numeroase elemente din structura medievală. Proiectată pentru a servi uneia dintre cele mai prestigioase funcții ale așezării medievale, aceea de preot paroh (sau *plebanus*³) al localității, casa parohială avea un important rol reprezentativ, iar resursele și „arta” investite au fost pe măsura funcțiunii. Nu de puține ori casa parohială concura cu reședințele celor mai de seamă orășeni, membri ai patriciatului sau unii chiar cu veleități nobiliare. Pe de altă parte, cunoaștem din documente că edificiul nu era numai simpla reședință a preotului paroh, ci avea și alte destinații. În cazul Sibiului, de exemplu, știm că aici locuiau

¹ This work was supported by a grant of the Romanian National Authority for Scientific Research, CNCS – UEFISCDI, project number PN-II-RU-TE-2011-3-0250.

² Mă refer aici atât la *Repertoriul monumentelor istorice și de arhitectură din România (jud. Bistrița-Năsăud)*, lucrare realizată pe parcursul anilor '80 (alături de Gh. Arion, M. Porumb, A. Kovács, Șt. Matei și M. Țoca) cât și la proiectul *Documentarea patrimoniului săsesc din Transilvania, 1992-1998*, elaborat de Consiliul Cultural al Sașilor (coord. Christoph Machat) și finanțat de Guvernul Federal German (alături de colegii M. Porumb, A. Kovács, C. Gaiu, ș.a.).

³ Terminologia referitoare la preoții din evul mediu transilvănean (*presbyter, sacerdos, rector ecclesiae, plebanus*) este diversă și uneori înșelătoare în ceea ce privește drepturile, funcțiile sau privilegiile acestora. Dacă într-o perioadă mai timpurie (sec. XIV) termenul de *plebanus* sau privilegiile acestora. Dacă într-o perioadă mai timpurie (sec. XIV) termenul de *plebanus* se referea mai ales la preoții parohi ai unor așezări privilegiate (având diferite drepturi, între care acelea de a păstra o parte din dijme, sau de a fi aleși de locuitori), ulterior s-a transferat și asupra altora, cu libertăți mult mai restrânse. Să reținem însă că, în privința orașelor, plebanii erau rectorii unor biserici cu numeroși clerici subordonați (consacrați în ordinul preoției, dar având funcția de capelani: *capellanus, altarisista* etc.).

capelanii atașați bisericii parohiale. În urma donației lui Matia Corvin abatei de la Cârța către biserica din Sibiu (1474) aflăm că plebanul era ajutat de 26 de capelani și un predicator, iar aceștia rezidau la casa parohială... *plebanus pro tempore constitutus teneatur semper et sine notabili modo tenere continue in dote et mensa sua, secundum priora instituta ecclesie Cibiniensis viginti sex capellanos et unum predicatorem...*⁴ Desigur că pentru o astfel de comunitate, casa avea nevoie de dimensiuni considerabile și de un partiu corespunzător. Casa parohială avea și alte funcții, ca de exemplu, acela de a tezauriza o parte din inventarul liturgic (veșminte, veșni de cult⁵) sau cărți,⁶ „concurând” astfel sacristia bisericii. În casele parohiale aveau loc unele întâlniri, precum întrunirile capitulurilor sau decanatorilor, confraternităților clericale conexe acestor instituții⁸) sau se încheiau diferite acte sau înțelegeri.⁹

În cele de mai sus am schițat foarte sumar, pe baza documentelor, câteva dintre funcțiunile pe care le aveau casele parohiale în evul mediu, referindu-ne mai ales la cele mai importante, din orașe și *oppida*. Amintim în primul rând rolul reprezentativ pe care îl jucau, rol exploatat și de către cei care erau investiți în construcția, transformarea sau amenajarea edificiilor. Patru etapele de construcție au ținut să marcheze propria contribuție prin diferite însemne personale, precum blazoanele sau „portretele” de donatori și prin inscripții. Prin aceasta, patronii dobândeau o anumită vizibilitate în spațiul public și își asigurau recunoștința colectivă și perpetuarea memoriei. *Memoria*, invocarea numelui și rugăciunile rostite în beneficiul evergetului erau considerate căi eficiente de dobândire a mântuirii.¹⁰ La Cluj, c

⁴ *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. VII, doc. 4005 (continuare *Ub.*).

⁵ *...item in domo domini plebani habetur una cista in qua continentur calices viginti novem cum patenis suis et unus magnus calix et uno calix de auro puro...* (Gustav Seiwert, „Die älteste hermannstädter Kirchenbuch“, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, NF, 11, 1874, p. 353)

⁶ *Nota quod sunt libri pertinentes ad curiam in Cybinio..., ...isti sunt libri qui pertinent ad dotem ecclesie Cibiniensis...* (*Ibidem*, p. 349).

⁷ De ex.: 1477.09.23 ... *cum nos... in dote egregii Cristanni, decretorum et artium doctorum plebani in dicta Birthalben pro celebranda fraternitate congregati fuisset...* (*Ub.* VII, doc. 4206).

⁸ Vezi, în acest sens, lucrarea Lidiei Gross, *Confreriile medievale în Transilvania (sec. XIII-XVI)*, ed. II, Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2009, mai ales capitolul III.3, *Confreriile clericale în Transilvania*, pp. 150-182.

⁹ De ex.: 1464.07.03: *Acta sunt haec in dote parochialis ecclesie beatae Marie Virginis matris gloriosae in civitate Brassouensi...* (*Ub.* VI, doc. 3387).

¹⁰ Vezi, în acest sens, lucrări precum Chiffolleau Jacques, *La comptabilité de l'au-delà. Les hommes, la mort et la religion dans la région d'Avignon à la fin du Moyen-Âge (vers 1320-1380)*, Paris, 1982.

cunoscut aportul plebanului Gregorius Schleunig în reconstrucția casei parohiale, în anii '70-'80 ai secolului al XV-lea. Întreprinderea este marcată atât prin blazonul de pe cheia arcului porții carosabile, cât și prin inscripții. Pe una dintre pisanii se subliniază rolul parohului în construcția casei, făcută „din propriile venituri”, dar și din acelea ale unor rude (bunic și tată), membrii ai elitei urbane a Clujului (ambii juzi ai orașului).¹¹ Pe o altă inscripție, săpată pe ancadramentul unei uși interioare, apare explicită dorința comanditarului de a i se păstra memoria în așteptarea judecății divine: *MEMENTO MEI DOMINE G[REGORIUS] S[LEUNIG] 1477*. Casa parohială din Cluj a suferit ulterior transformări importante, atât la sfârșitul secolului al XVIII-lea, cât și în perioada *Secession*-ului.

Mai aproape de aspectul original medieval se află casa parohială evanghelică din Sibiu. Fațada principală păstrează (mai ales în urma ultimelor lucrări de restaurare care au scos la iveală detalii anterior ascunse sub tencuială) un program decorativ menit să sublinieze caracterul reprezentativ al edificiului. La etaj, intercalate cu ferestre dintre care unele păstrează ancadrame gotic-tîrzii, s-au descoperit picturi murale exterioare. Un blazon regal (cel mai probabil aparținând lui Vladislav al II-lea), este flancat de două imagini devoționale: *Vir dolorum* înconjurat de îngeri ținând *Arma Christi*,¹² respectiv o *Maria in sole*.¹³ La 1502, accesul principal a primit un

vers 1480), Collection de l'École Française de Rome, Rome, 1980; Oexle Otto Gerhard, „Die Gegenwart der Toten”, în Hermann Braet and Werner Verbeke (eds.), *Death in the Middle Ages*, Mediaevalia Lovanensia Series I, Studia 9, Louvain, 1983, pp. 19-77. Schleif Corine, *Donatio et Memoria. Stifter, Stiftungen und Motivationen an Beispielen aus der Lorenzkirche in Nürnberg*, Deutscher Kunstverlag, München, 1990; Van Bueren Truus, (ed.), *Care for the Here and the Hereafter. Memoria, Art and Ritual in the Middle Ages*, Brepols, Turnhout, 2005 etc.

¹¹ *h(a)ec structura fabricata est ad honorem S(an)cti Michaelis archangeli per ven(erabi)lem do(mi)nu(m) Gregorium Sleunig decretor(um) et artiu(m) bacc(alaweum) et pl(e)ba(nu)m hui(us) civitatis de bonis suis pa(r)j(i)te)r d(ominorum) providor(um) Thom(a)e Ruffi et Lawr(e)nt(ii) Sleunig iudicum s(im)il(ite)r hui(us) Civitat(is) avor(um) et progenitor(um) ip(s)i(us) et alior(um) bonor(um) ho(mi)nu(m) quor(um) merces recondita set in c(o)elis M(D)L...* (apud D. Löwy, V. J. Demeter, L. Asztalos, *Köbe irt Kolozsvár. Emléktáblák, feliratok, címerek*, NIS Kiadó, Kolozsvár, 1996, pp. 26-29). În mod tradițional, această inscripție se datează în anul 1450. În fapt, partea finală a acesteia, menționând anul, nu este perfect clară. Oricum, abia în 1456 Gregorius a ajuns *baccalaureus* – 1456: *Dominus Gregorius plebanus in Clausemburg pro baccalariatu 1 fl.* (Schrauf Károly, *Magyarországai tanulók a bécsi egyetemen*, Budapest, 1892, p. 147) – deci inscripția trebuie să fie ulterioară acestei date.

¹² Imaginea este construită aproape *ad litteram*, după gravura Maestrului E.S. care se datează cca. 1460 (Lehrs 55).

¹³ Programul ar avea o coerență deosebită mai ales pus în relație cu Matia Corvinul: *Maria in sole* trimite spre dedicația bisericii, iar *Vir dolorum* spre liturghia euharistică instituită de rege

portal monumental, remarcabilă lucrare de pietrărie a goticului târziu tranșilvan,¹⁴ surmontat de un blazon cu inscripție care relevă identitatea patronului acestei întreprinderi.¹⁵ Blazonul, un demi-inorog rampant¹⁶ ieșind din coroană și înând o cruce latină, aparține lui Johannes de Alțâna, fost paroh de Moșna și canonic al catedralei din Alba Iulia, ajuns pe la 1499-1500 pleban al Sibiului. Identitatea patronului este revelată și de inscripție: *Archiepiscopus Johan(n)is de Olczna q(ue) Cesar / Fridericus dedit addidit Crucem hierusolima sancta alma Roma / firmavit Anno dom(in)i 1502.*¹⁷

În rândurile de mai sus, am făcut scurte trimiteri către patronii și programele decorative ale unor case parohiale orășenești, date fiind corespunzător dențele cu cea aflată în centrul discuției de față. Casa parohială evanghelică din Bistrița reprezintă unul dintre edificiile care a păstrat o parte destul de consistentă din substanța medievală, având o valoare arhitecturală și istorică deosebită, atât pentru oraș, cât și pentru provincie. Din acest motiv, meritul a atras atenția istoricilor artei și arhitecturii, fiind menționat în diferite lucrări de specialitate.¹⁸ Vătășianu o consideră ca „una dintre cele n

după donația veniturilor abăției de la Cârța (1474: *...et in prae-fata ecclesia Cibinie perpetuis semper temporibus in quibuslibet feriis quintis missa de sacratissimo corpore Christi pro salute animae nostrae et nostrorum omnium celebranda disponatur – Ub. V. doc. 3986*). De asemenea, folosirea unui model grafic de la mijlocul secolului al XV-lea (Maestrul E.S.) sugerează o datare mai timpurie. Totuși, degradarea picturii murale (inițial o înaltă calitate artistică) nu permite o discuție stilistică pe deplin edificatoare, iar blazonul scartelat cu armele regatului (1. Fasciile; 2. Leul rampant al Boemiei; 3. Leii Dalmației; 4. Crucea dublă) pare a avea pe scutul mic central acvila Jagellonă, iar nu corbul Hunedoreștilor. Nu este exclus ca întregul program decorativ să dateze din 1502.

¹⁴ Atribuită îndeobște lui Andreas Lapidica. Vezi, Hermann Fabini, „Andreas Lapidica – Ein siebenbürgischer Steinmetz und Baumeister der Spätgotik“, în *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege*, XXXI, 1977, p.p. 29-39.

¹⁵ Fie că este vorba de întreaga fațadă (în cazul în care și picturile murale se datează tot din 1502), fie că este vorba doar despre portal.

¹⁶ Iar nu leu sau alt animal cum se afirmă în istoriografie, ori o pasăre de pradă (!) cum a ales să reconstituie autorii ultimei restaurări. Demonstrația am făcut-o într-o serie de prezentări și articole (vezi, de ex. C. Firea, *The Parish Priests of the Saxons as Patrons of the Arts*”, *A contribution to an Ecclesiastical Prosopography of Medieval Transylvania*, *Transylvanian Review*, XXI, 2012, Suppl. 3, p. 511-532).

¹⁷ Apud, Albu Ioan, *Inscripții der Stadt Hermannstadt aus dem Mittelalter und der frühen Neuzeit*, Hora Verlag, Hermannstadt-Heidelberg, 2002, cat. 23.

¹⁸ Roth Victor (Hrsg.), *Die deutsche Kunst in Siebenbürgen*, Hermannstadt, 1934, p. 149; Vătășianu Virgil, *Arta feudală în țările române*, Editura Academiei Române, București, 1959, p. 618-619; Sebestyén Gh., Sebestyén V., *Arhitectura Renașterii în Transilvania*, Editura Academiei RPR, București, 1963, pp. 19-20; Drăguț Vasile, *Arta gotică în România*, Editura Meridiane, București, 1979, p. 99; Sebestyén Gheorghe, *O pagină din istoria arhitecturii României – Renașterea*, Editura Tehnică, București, 1987, p. 23; Mândrescu Gheorghe

sugestive clădiri”¹⁹ ale arhitecturii civile transilvănene. O scurtă descriere a acesteia este necesară.

Clădirea ocupă o parcelă din zona mediană a laturii nordice (orientată mai exact pe direcția nord-est – sud-vest) a Pieței Centrale a orașului, în apropierea turnului bisericii evanghelice.²⁰ În comparație cu parcelele vecine, cea pe care se găsește casa parohială este mai largă, având un front spre piață de 15 m.²¹ Pe acest amplasament, s-a ridicat construcția care, în timp, a suferit numeroase transformări. Actualmente, clădirea este în formă de U, fiind compusă din trei corpuri: un corp principal, reprezentativ, situat spre piață, și două corpuri paralele dezvoltate în adâncimea parcelei. Corpul principal (S + P + I), are șapte axe, în cea centrală deschizându-se o poartă carosabilă terminată în arc frânt. Cheia arcului este decorată cu un scut care poartă inscripții și anul 1480. Axele din dreapta porții (spre nord-est) sunt ieșite în rezalit spre piață, etajul fiind sprijinit pe stâlpi și bolțile galeriei Sugălete. Practic, aici începe (sau se termină) propriu-zis șirul numit Sugălete. La etajul acestei părți de clădire, între ferestrele axelor 5 și 6, într-o nișă este amplasată o statuie gotic-târzie a Sfântului Nicolae. La etaj, în corpul din stânga porții carosabile se accede print-o scară într-o singură rampă la al cărei capăt se mai află un ancadrament gotic-târziu, cu lintel pe console și baghete încrucișate.²² În anii '90 s-au descoperit la etaj și alte vestigii medievale, provenind de la două ferestre rectangulare cu menouri încrucișate (una bi-, iar cealaltă tripartită), de tip gotic-târziu.²³ În tractul secundar dezvoltat pe lungimea parcelei, și anume în cel din dreapta, la parter se află deschideri de ferestre de tip renașcentist. Încăperile de la etajul

Arhitectura în stil Renaștere la Bistrița, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1999, p. 22, 25; Gaiu Corneliu, Duda Vasile, *Topografia monumentelor din Municipiul Bistrița. Centrul istoric*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2008, pp. 60-62.

¹⁹ Vătășianu V., *op. cit.*, pp. 618-619.

²⁰ Piața Centrală nr. 15. În privința topografiei orașului, vezi Dahinten Otto, *Geschichte der Stadt Bistritz in Siebenbürgen*, Studia Transylvanica Bd. 14, Böhlau Verlag, Köln-Wien, 1988; Irina Baldescu, *Transilvania medievală. Le città fondate di Sibiu, Bistrița, Brașov, Cluj*, Bonsignori Editore, Roma, 2005; Gaiu C., Duda V., *op. cit.*

²¹ Mândrescu Gh., *op. cit.*, p. 25; Gaiu C., Duda V., *op. cit.*, p. 60.

²² Acest ancadrament a fost confundat în lucrarea lui Vătășianu (greșeală preluată și de Drăguț) cu cel de la etajul casei Petermann, aflată tot în șirul Sugălete, dar la două numere mai departe (Piața Centrală nr. 15). Dat fiind faptul că ancadramentul Petermann era datat tot în 1480, ca și arcul porții carosabile al casei parohiale, l-au făcut pe Drăguț (*op. cit.* p. 99) să afirme că „cele două portale fixează în timp și data construirii casei”. Afirmatia se bazează evident pe o confuzie, însă realitatea în cazul monumentului în discuție, chiar dacă nu poate fi la fel de precisă (parter și etaj realizate 1480) nu cred că este departe de această datare.

²³ Mândrescu Gh., *op. cit.*, p. 25; Gaiu C., Duda V., *op. cit.*, p. 62.

corpului dinspre piață au bolți baroce,²⁴ și de aceeași factură sunt și fere-
etajului (terminate cu arc în mâner de coș). În stânga porții caros
parterul a fost amenajat ca un magazin, primind vitrine și tâmplărie spec

Din cele prezentate mai sus rezultă cu ușurință faptul că monum
a cunoscut diferite etape constructive și transformări succesive: o fază g
târzie, databilă pe la 1480, una renescentistă, de secol XVI, una barocă
XVIII), amenajări de sec. XIX și intervenții recente. Aceste avatur
datorat, pe de o parte inerentelor intervenții de modernizare, iar pe de
unor calamități (precum incendiile ce au afectat orașul în repetate rând
1758, 1856 etc.). În cele ce urmează, ne vom apleca mai ales asupra pr
etape de construcție cu urme semnificative în substanța ansamblului, an
asupra fazei gotic-târzii.

Poarta carosabilă cu ancadrament în arc frânt datat în 1480, anc
mentul de ușă de la etaj (cu lintelul pe console și baghete încruciș
precum și ferestrele cu menouri încrucișate de la etajul corpului princ
toate definesc o etapă constructivă databilă circa 1480. Tot către ace
perioadă trimit, cu unele rezerve pe care le vom discuta la mome
potrivit, și statuia Sf. Nicolae.²⁵ Amintitele vestigii gotice au o import
deosebită deoarece configurează o anumită tipologie de casă urbană re
zentativă, cu parter și etaj, și cu dimensiuni destul de apreciable, din car
ni s-au transmis până azi prea multe exemplare transilvănene. Exist
etajului încă din această fază ne este documentată atât de ancadramen
păstrate, cât și de poarta carosabilă. O astfel de poartă, solid construită, nu
ar avea rostul dacă deasupra gangului carosabil nu ar fi fost proiectat un c
Este discutabil dacă, deja de acum, de la 1480, corpul din dreapta po
carosabile era ieșit peste galerie. C. Gaiu și V. Duda susțin că nu ex
relația de continuitate dintre zidul fațadei retrase și al celei avansate (zidăr
nu se țes) și că cel mai probabil galeria a completat Sugăletele preexis
după incendiul din 1758.²⁶ Este posibil ca lucrurile să stea așa, însă treb
aduse mai multe argumente, atât de ordin structural cât și de *Bauforschung*
Prezența statuii amintite ridică anumite semne de întrebare.

Piesa în discuție reprezintă, de fapt, unul dintre cele mai reu
exemple ale artei statuare de piatră din Transilvania goticului târziu, și e

²⁴ Gaiu C., Duda V., *op. cit.*, p. 61.

²⁵ „Statuia sfântului Nicolae într-o nișă pe fațada casei parohiale din Bistrița apare c
excepție, dar este posibil ca pe mai multe clădiri să fi fost blazoane, însemne de bresle
inscripții cioplite în piatră” (Sebestyén Gh., *op. cit.*, p. 23).

²⁶ *Ibidem*, p. 61.

²⁷ Câteva întrebări: în ce măsură, de pildă, această ne-țesere a zidăriei a fost documentată
urmărită în lucrările de restaurare? De asemenea: s-au descoperit urmele zidărilor faț
retrase (sub podele etc.), în spatele actualei fațade?

de mirare că a primit puțină atenție din partea cercetării.²⁸ Statuia, executată în relief înalt (semi ronde-bosse), reprezintă un sfânt episcop, care, deși lipsit de alte attribute, poate fi identificat cu destulă siguranță ca Sf. Nicolae (prin tipul fizionomic destul de specific, dar și prin calitatea de patron al bisericii parohiale). Sfântul, în picioare, cu mitra pe cap, binecuvântează cu dreapta (pierdută în timp și înlocuită cu o mână de lemn lucrată destul de stângaci), iar cu stânga își ține mantia peste trup, la nivelul brâului. În ciuda proporțiilor îndesate, chipul este realizat cu o anumită virtuozitate, având trăsături expresive. Părul, barba și mustățile, ridurile de expresie, precum și modeleul fin al mitrei indică un artist de calitate pentru mediul provincial. Statuia este amplasată într-o nișă puțin adâncă, încununată de un arc în acoladă. La nivelul nașterii arcului, de o parte și de alta este amplasat câte un scut heraldic. Pe cel din stânga se mai poate citi amprenta armelor orașului Bistrița: scut despicat, în dreapta trei *fleurs de lis* de aur pe fond azur, iar în stânga fasciile roșu-argint ale regatului.²⁹ S-ar putea presupune că scutul din dreapta, cu mobilele șterse, să fi purtat struțul cu potcoava în cioc, aparținând de asemenea stemei orașului.³⁰ Dar nu este exclus, ca în cazul amintitului ancadrament de la casa Petermann, în dreapta să se fi aflat blazonul unui comanditar al sculpturii Sf. Nicolae.

Singurul care datează (totuși larg) lucrarea în secolul al XV-lea este Roth.³¹ Ceilalți autori, mai ales pe linia lui Vătășianu, tind să o atribuie anilor 1500. Unul dintre argumentele invocate de autorul citat este forma scuturilor „cu partea inferioară bilobă”. Deși ușor diferite de cel situat în cheia arcului porții (1480), scuturile au o analogie perfectă în blazonul regelui Matia, datat 1484, cândva amplasat pe Poarta Spitalului, iar ulterior mutat pe Casa Textoris.³² După toate aparențele, statuia Sf. Nicolae poate fi încadrată în anii aceștia (cca. 1480-1490). Desigur, dacă fațada aparține secolului al XIX-lea, atunci, evident statuia se află într-un loc secundar. Totuși, este greu de crezut că a fost adusă „de la unul din așezămintele monastice ale orașului”.³³ Între argumente stau tocmai în identitatea sfântului, care face trimitere clară către

²⁸ Roth Victor, *Geschichte der deutschen Plastik in Siebenbürgen*, Strassburg, 1906, p. 28; Vătășianu V., *op. cit.*, p. 735; V. Drăguț, *op. cit.*, p. 294; Gh. Sebestyén, *op. cit.*, p. 23; Arion Gheorghe, *Sculptura gotică din Transilvania. Plastica figurativă din piatră*, Editura Dacia, Cluj, 1974, p. 17.

²⁹ Stema din stânga de pe ancadramentul casei Petermann, de asemenea datat 1480, este ușor diferită, în sensul că partițiile sunt inversate în oglindă și apar doar două *fleurs de lis*.

³⁰ Această stemă, în actele emise de oraș, purta numele de *sigillum minor* (v. de ex. MOL DI. 23757). În stema completă, capul de struț apare pe cimier, încoronând despicat.

³¹ Roth Victor, *Plastik*.

³² Gaiu C., Duda V., *op. cit.*, p. 189.

³³ *Ibidem*, p. 61.

hramul bisericii parohiale, dar și faptul că, în secolul al XIX-lea, este greu imaginat că sașii luterani mutau „idoli” în spațiul public. Dacă statuia s-a menținut nu este exclus să se fi aflat anterior pe presupusa fațadă retrasă, deci să aparțină unei părți din programul original al casei parohiale, din anii 1480-90. Ori, totuși, ipoteză, statuia era inițial pe unul dintre pinioanele clădirii,³⁴ fiind ulterior mutată când s-a amenajat acoperișul în două ape cu coama paralelă la frontul străzii.

Să ne oprim, în cele ce urmează, asupra unui element central al demonstrației: scutul amplasat pe cheia arcului porții carosabile. Blazonul poartă inscripții și elemente heraldice în relief. La partea superioară apar numele lui Isus și al Mariei (*IHESUS MA[R]IA*), anul **1480** și respectiv niște litere despărțite de semne separatoare: *§ SI § δ § δ*. Numele sfintei Mântuitorului și Fecioarei apăreau frecvent în arta monumentală (inscripții, pictate sau sculptate, fie în context figurativ fie doar ca text), pentru a stimula devoțiunea, a fi invocate de privitori și a-i determina să rostească rugăciuni. Apăreau de asemenea în scrisori și, desigur, în limbajul cotidian. Ele erau considerate ca având un puternic caracter apotropaic, protejându-i pe cei care le rosteau, dar și ajutându-i pe calea mântuirii. Indulgențe erau legate de rugăciuni adresate lui Isus și Mariei, iar inscripțiile pot fi considerate ca niște impulsuri vizuale pentru a-i determina pe credincioși să se roage (dobândind astfel și beneficiile indulgențelor).

În partea inferioară a scutului apar câteva mobile heraldice astăzi cunoscute (soarele, o stea în șase colțuri și semiluna – *croissant*), dar care sunt atât de comune încât cu greu pot fi considerate că ar compune un blazon propriu-zis. Deși avem de a face cu un scut de tip heraldic, elementele care sunt incluse pe acesta (inscripții, datare și mobile) sunt prea eterogene pentru o stea heraldică genuină. Totuși, așa cum vom vedea, aceste elemente trimit și către ideea de tate a unui personaj.

În discuția introductivă privitoare la alte case parohiale urbane transilvănene (Cluj și Sibiu) am putut remarca faptul că plebanii au jucat un rol decisiv în edificarea sau transformarea lor, iar acțiunea ctitoricească a fost subliniată sau făcută publică prin diferite însemne (blazoane și inscripții). Cred că și în cazul Bistriței avem de a face cu același tip de marcă. Chiar dacă scutul amintit nu reprezintă un blazon propriu-zis, totuși câteva elemente contribuie la identificarea unui patron. Literele dispartite *§ SI § δ § δ*, aparent fără sens, devin inteligibile dacă le legăm de persoana plebanului localității.

³⁴ Din reprezentările vechi ale orașului se poate observa că edificiile din Piața Centrală (de la de pe alte străzi) aveau fațadele încununate de pinioane sau frontoane triunghiulare. (Vedutele lui Haas sau Weiss reproduse de Măndrescu Gh., *op. cit.*, pp. 19-20, ori aceea a Freundt reprodusă în Gaiu C., Duda V., *op. cit.* p. 18).

³⁵ Cândva între 1800 și 1844, după cum reiese comparând veduta lui Freundt (1800) cu imaginea a Pieței Centrale din 1844 (Gaiu C., Duda V., *op. cit.* p. 19).

Deși nu am întâlnit date privitoare la preotul paroh din 1480 în sursele edite ale Bistriței, totuși, cercetând arhiva on-line a Arhivelor Naționale Maghiare³⁶ am putut descoperi câteva informații prețioase. Se cunoaște, dintr-un document edit,³⁷ că la 1471 murise plebanul Bistriței, iar Thomas Gobel, jude al orașului Baia Mare, recomanda călduros să fie ales în această funcție prestigioasă un anume Andreas Hanko din Moravia, fost predicator la biserica parohială Sf. Ștefan, iar la acea dată aflat la studii la Bologna. Se pare însă că a existat un candidat beneficiind de un sprijin mai puternic deoarece, la 1474, un anume Simon, vicar episcopal de Tășnad, se autointitula *Simon decretorum doctor plebanus Bistriciensis vicariusque Thasnadiensis* (v. anexa documentară). Anterior pleban de Ighiu (atestat în funcție în 1470), Simon se pare că a ajuns pleban de Bistrița în 1471, fiind atestat ca atare în mai multe documente (cca. 1474-1479). Toate aceste documente însă îl relevă ca îndeplinind funcții legate de episcopie: fie vicar de Tășnad, fie vicar episcopal la Alba Iulia. Cândva, către sfârșitul acestui interval, a ajuns să rezideze efectiv la Bistrița, iar faptul poate fi documentat prin inițiativa de (re?)-construcție a casei parohiale. Literele **§ SI § δ § δ** sunt de fapt o prescurtare a semnăturii sale **SI|MON| D|ECRETORUM| D|OCTOR|**.

Personajul, după cum o indică titulatura, a îndeplinit funcții importante în cadrul episcopiei de Alba Iulia, iar acest statut se baza fără îndoială pe pregătirea universitară superioară. Am încercat să reconstitui curricula sa, pe baza registrelor universităților vremii, iar cea mai plauzibilă identificare mi se pare a fi aceea cu persoana unui anume *Simon Zekel de Draws* (Drăușeni),³⁸ atestat la universitatea din Viena în anii 1462-1465. Dacă este corectă, originea sa secuiască ar putea explica și conținutul heraldic al scutului de pe casa parohială.³⁹

Plebanul Simon, asemeni lui Gregorius Schleunig de la Cluj și lui Johannes de Alțâna (de mai târziu), a ctitorit casa parohială. Ca și la Cluj, edificiul are o poartă carosabilă monumentală, purtând însemnele personale ale patronului. Asemănător cu cazul Sibiului, probabil, casa a fost decorată și

³⁶ Magyar Országos Levéltár - Arcanum Adatbázis – (prescurtat MOL Arcanum) disponibile pe internet la adresa: <http://mol.arcanum.hu/>.

³⁷ Din 29 iulie 1471 (*Ub.* VI, doc. 3881).

³⁸ Tonk Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, Kriterion, București, 1979, nr. 2165, p. 317.

³⁹ Mobilele astrale (soare, lună, stea) apar frecvent, dar destul de puțin coerent, în stemele din Secuime. În epoca modernă, pe baza lor s-a elaborat o stemă a națiunii secuiești, însă în evul mediu târziu această stemă se pare că era compusă dintr-o dextră în armură ținând o spadă în care este înfipt un cap de urs și o inimă (așa cum apare la Daia Secuiască și pe predela polipticului din Cioboteni).

cu reprezentări sacre (statuia Sf. Nicolae). Inscripțiile apotropaice cu numele lui Isus și al Mariei invită pe cel care le vede să se roage, atât pentru sine, cât și pentru cel ce a ctitorit, pentru a se mântui și a i se perpetua memoria.

Nu cunoaștem, deocamdată, alte date despre plebanul Simon (nu știm, de pildă, până când a funcționat ca pleban al Bistriței), dar viitoarele cercetări vor aduce desigur completări și îndreptări la această schiță inițială.

Anexă documentară:

SIMON

Studii la Viena

- 1462-1465: Simon Zekel de Draws / Drăușeni <Tonk 1979, p. 317>

Pleban de Ighiu

- 1470.04.30: *Nos Simon, decretorum doctor plebanus de Ygen vicarius Thasnadiensis* <DI. 65100>
- 1470.12.18: *Simon decretorum doctor, Plebanus de Igen, necnon vicarius Thasnadiensis* <DI. 30054>

Pleban de Bistrița

- 1471: Moare plebanul orașului. Este recomandat Andreas Hanko, predicator la Baia Mare <Ub. VI, doc. 3881>, dar se pare că a fost ales Simon
- 1474.01.17: *Simon decretorum doctor plebanus Bistriciensis vicariusque Thasnadiensis* <DI. 70971>
- 1474.05.06: *Simon dd plebanus Bistriciensis vicariusque...* <DI. 69853>
- 1474.12.24: *Simon dd plebanus Bistriciensis vicariusque Thasnadiensis et causarum auditor in spiritualibus generalis* <DI. 84538>
- 1475-1479 cca.: *Simon decretorum doctor plebanus [Bistriciensis] vicariusque ecclesie Albensis Transsilvane et causarum auditor in spiritualibus generalis* <DI. 28349>
- 1480: inscripție pe casa parohială din Bistrița: **SI|MON|
D|ECRETORUM| D|OCTOR|**

Lista ilustrațiilor:

1. Casa parohială evanghelică din Bistrița (imagine de epocă, înc. sec. XX)
2. Poarta carosabilă a casei parohiale din Bistrița (1480)
3. Statuia Sf. Nicolae (cca. 1480-1490) de pe fațada casei parohiale (detaliu)
4. Casa Petermann din Bistrița, detaliu de ancadrament de la etaj (1480)
5. Scut cu inscripții și reprezentări heraldice de pe poarta carosabilă a casei parohiale (1480)

1. Casa parohială evanghelică din Bistrița (imagine de epocă, înc. sec. XX)

2. Poarta carosabilă a casei parohiale din Bistrița (1480)

3. Statuia Sf. Nicolae (cca. 1480-1490) de pe fațada casei parohiale (detaliu)

4. Casa Petermann din Bistrița, detaliu de ancadrament de la etaj (1480)

5. Scut cu inscripții și reprezentări heraldice de pe poarta carosabilă a casei parohiale (1480)